

РОЛЬ ЛЮДИНИ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ: УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР. ТА СУЧАСНІСТЬ

HUMAN ROLE IN HYBRID WAR: UKRAINIAN REVOLUTION IN 1917–1921 AND MODERNITY

Тараненко М.М., к.ю.н.,
доцент кафедри публічного права

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Ярош І.С., студент III курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Автори статті звертають увагу на роль людини в гібридній війні, провівши паралель між Українською революцією 1917–1921 рр. і сучасними подіями на Сході України. Наголошено, що впродовж останніх семи років питання, що стосуються гібридних війн, є широко відомими та актуальними. Також автори вважають, що за будь-яких обставин між державами буде іти війна за вплив на людську свідомість. Акцентується увага на тому, що гібридна війна, яку розпочала Росія проти України у 2014 році, нагадує війну, яку вели більшовики у 1917–1921 рр. проти Української Народної Республіки. Стаття наголошує, що методи гібридної війни були започатковані більшовиками, а вплив інформаційної пропаганди мав вагоме значення у той час. На основі спогадів безпосередніх учасників Української революції 1917–1921 рр. зроблено висновки про те, яку роль відіграла людина в той час. Наводиться теза про те, що поширення інформації здебільшого відбувалося через її передання від людини до людини.

Окреслено питання таких складників гібридної війни, як інформаційна та конспіративна війни, з метою кращого виділення тих ознак гібридної війни, які безпосередньо визначають роль людини у ній. Також у статті вказано, що науковці здебільшого зосереджують увагу на складниках та особливостях гібридної війни. Роль людини досліджується у контексті впливу на все суспільство. У цій статті авторами зроблено спробу комплексно розглянути людину як об'єкта війни та знаряддя для досягнення її цілей, а також звертається увага на те, що людина також може виступати суб'єктом у гібридній війні, протидіючи інформаційним впливам, дбаючи про власну безпеку.

Зазначається, що активне формування чіткої громадянської позиції та громадянського суспільства здатне запобігти пропаганді та іншим інформаційним загрозам, а роль людини в цьому процесі є визначальною.

Ключові слова: гібридна війна, людина, інформація, більшовики, пропаганда, безпека.

The authors of the article pay attention to the human role in the hybrid war, drawing a parallel between the Ukrainian revolution in 1917–1921 and current events in eastern Ukraine. It has been emphasized that over the past seven years, issues related to hybrid wars are widely known and relevant. The authors also believe that under any circumstances there is a war between states for influence on human consciousness. Emphasis is placed on the fact that the hybrid war, which Russia launched against Ukraine in 2014, is reminiscent of the war, which was waged by the Bolsheviks in 1917–1921 against the Ukrainian People's Republic. The article emphasizes that the methods of hybrid warfare were initiated by the Bolsheviks, and the influence of information propaganda was important at that time. Based on the recollections of the direct participants in the Ukrainian revolution of 1917–1921, conclusions were made about the role that stood out for a person at that time. The article states that the dissemination of information was mainly through its transmission from person to person.

The issue of such components of hybrid warfare as information and consciential warfare is outlined in order to better identify those features of hybrid warfare that directly determine the human role in it. The article also states that scientists mostly focus on the components and features of hybrid warfare. The human role is studied in the context of the impact on society as a whole. In this article, the authors attempt to consider the person as an object of war and a weapon to achieve its goals, and at the same time draw attention to the fact that person can also be a subject in a hybrid war, who counteracting information influences, taking care of their own safety.

It is noted that the active formation of a clear civil position and civil society can prevent propaganda and other information threats, and the human role in this process is crucial.

Key words: hybrid war, person, information, Bolsheviks, propaganda, safety.

Постановка проблеми. Ми живемо у час гібридної війни Росії та України, де велику роль відіграють люди та вплив інформації на людей. Весь світ спостерігає за цією війною і її методами. Із боку Росії ведеться активна інформаційна робота з метою психологічного тиску на суспільство та окремо на кожну людину в Україні. Варто розуміти, що «незалежно від того, в якій фазі перебуває війна між державами, війна за людський розум і волю ведеться постійно (на комерційному, психологічному, ідеологічному та інших фронтах)» [1, с. 7]. Немає сумніву, що цей складник гібридної війни є надважливим, а його витоки мають глибоке коріння. Сучасні події наводять на думку щодо проведення паралелей з історією, зосередивши увагу на ролі людини в гібридній війні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями впродовж останніх років розкрито безліч аспектів щодо питання гібридної війни. Так, М. Тараненко у своїх роботах розкрив питання щодо витоків гібридної війни. О. Золотар, А. Колодій, Є. Магдою, І. Яшиним досліджено складники та особливості гібридної війни. Окремі

науковці (Ю. Горбенко, М. Задорожна та М. Маркова) досліджували питання впливу інформації на свідомість людини. Однак під час цих досліджень не було повністю розкрито питання про роль людини у гібридній війні, що підтверджує актуальність обраної авторами теми.

Мета статті – визначити роль людини у гібридній війні.

Виклад основного матеріалу. У часописі історії методи війни постійно вдосконалювалися. Так, у двадцять першому столітті науковці виділяють різні види війн (класичні, гібридні, економічні тощо). В. Фурашев називає дев'ять видів сучасних війн, зазначаючи, що події, які відбулися в Автономній Республіці Крим та продовжують відбуватися в Україні, зокрема в Луганській та Донецькій областях, докорінно змінюють уявлення про засади та реалізацію прагнень країн-агресорів [2, с. 10]. Це твердження ілюструє, що держави-агресори постійно апробують різні методи, зокрема й війни, для досягнення своїх цілей.

Одним із видів війн є гібридна, яка поєднує в собі методи кількох видів війн і сьогодні активно ведеться

проти України. Як указує М. Тараненко, типовими компонентами такого протистояння є використання різних методів, які інспірують виникнення і поглиблення в державі, обраній для агресії, гострих внутрішніх конфліктів. Вони досягаються шляхом:

- провокування суспільних суперечностей завдяки пропаганді, що поступово переходить в інформаційну війну;
- створення економічних проблем внаслідок розгортання з державою-жертвою економічної війни та протидії її зв'язкам із сусідніми державами шляхом запровадження репресалій та ембарго;
- підтримки проявів місцевого сепаратизму;
- сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (так званих «повстанців», «ополченців», «партизан» тощо), керівництво ними та їх військово-технічного забезпечення [3, с. 191].

Як можна зрозуміти з наведеного, інформаційна війна, її методи, є складниками гібридної війни. Головна увага в цьому контексті зосереджується на пропаганді та цілеспрямованому маніпулюванні свідомістю людей. У такому контексті людина виступає як об'єкт маніпуляції та пропаганди і, відповідно, як об'єкт, на який спрямовується основний зміст інформаційного складника гібридної війни.

Під час інформаційної війни відбувається: маніпулювання громадською думкою й політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу; дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі; боротьба за владу; провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень; уведення населення в оману щодо роботи державних органів влади, підірив їх авторитету, дискредитація їх дій; ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту і непокори та здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу [4, с. 4–5]. Населення, піддавшись на такі провокації та маніпуляції, починає виступати знярядям досягнення цілей війни, що безпосередньо загрожує безпеці як суспільства, так і держави.

Водночас деякі науковці, зокрема Ю. Горбенко [5], досліджуючи методи впливу на особистість під час гібридної війни, та Н. Ващенко [6], вивчаючи погляди російських учених на це питання, виходять із того, що найкраще характеризує вплив на людину як об'єкта у гібридній війні такий її складник, як консцієнтальна війна.

За визначенням Ю. Громика, в умовах консцієнтальної війни об'єктом ураження та знищення є певні типи свідомості. Автор виділяє основні способи ураження та руйнування свідомості, серед них є спеціальна організація і поширення каналами комунікації образів і текстів, які руйнують роботу свідомості, та знищення людської здатності до вільної ідентифікації, тобто до самовизначення того, ким і в межах якої культурно-історичної традиції прагне бути людина [7, с. 7–8].

Таким чином, можна сказати, що розуміння місця людини в гібридній війні зводиться до того, що людина є об'єктом війни та знярядям досягнення її цілей.

Однак, на нашу думку, цілком логічно припустити, що людина може виступати і суб'єктом гібридної війни. Це є можливим, якщо вона буде протидіяти інформаційним впливам із боку агресора, поширюючи повну та достовірну інформацію, належним чином виконувати свій обов'язок із захисту Батьківщини, вчити оточення визначати приховані загрози.

Вважаємо за доцільне оглянути історичні події Української революції 1917–1921 рр. Аналізуючи сучасні події, що відбуваються в Криму та на Сході України, і події сторічної давнини, зауважимо, що витоки гібридної війни

були започатковані більшовиками саме тоді [8, с. 27]. Тому гібридну війну, що ведеться сьогодні, варто порівнювати з війною, яку вели більшовики у 1917–1921 рр. проти України. Більшовики активно почали застосовувати методи гібридної війни в сучасному її розумінні. І головне місце у цій війні посідали саме люди.

Люди були основними носіями і поширювачами інформації. Тоді інформація для суспільства, як і зараз, була безцінною. Існував своєрідний міст між джерелами інформації й населенням, тому саме на людей було покладено відповідальність за повноту і достовірність інформації. Звичайно, засоби масової інформації (насамперед газети) відігравали також велику роль, але саме інтерпретація інформації з газет однією людиною і подальше її передання іншим людям визначали поінформованість і стан усвідомлення населенням ситуації.

Під час Української революції в Україну було надіслано тисячі більшовицьких агітаторів, які вільно поширювали гасла більшовизму на території України в добу Центральної Ради, а подеколи і в добу Директорії Української Народної Республіки (далі – УНР). Вдале використання більшовиками інформаційної пропаганди, поширення гасел класової боротьби з метою розпалювання ворожнечі між різними прошарками населення, а також організації масових заворушень є очевидними рисами ведення гібридної війни. Крім того, не забуваємо про питання самовизначення українців і вибору ними культурно-державної традиції, на яких також уміло зіграли більшовики.

Так, коли почалася війна між УНР та комуністичною Росією, керівники більшовиків постійно наголошували, що воєнні дії, які відбуваються в Україні, є звичайною громадянською війною між українцями. Більшовиками була проголошена радянська УНР (а в 1919 році – Українська Соціалістична Радянська Республіка), яка нібито вела боротьбу проти буржуазії. Водночас із просуванням більшовицьких військ углиб України проголошувалися маріонеткові радянські республіки (Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Одеська Радянська Республіка та інші) [8, с. 27]. При цьому, як зазначає В. Винниченко, відкрито наголошувалося і не приховувалося, що поділ території України проводиться не за національним принципом, а за економічним [9, с. 269].

Українське населення, яке складалося здебільшого із малоосвіченого селянства, не завжди могло розібратися в такій ситуації та послідовно проаналізувати події. Завдяки агітаторам більшовикам удалося його переконати, що більшовицькі війська не несуть небезпеки. І лише після пізнання порядків більшовизму на собі селянство повставало.

В інших випадках українська маса, особливо солдати, піддавшись на провокації, мітингувала під міськими органами управління, тоді як до міста наближалися більшовицькі війська. У спогадах В. Винниченка спостерігаємо, що «полки імені різних гетьманів, які так свідомо, так струнко, так рішуче вступали в столицю України для оборони й захисту її, які так веселили всі національні серця своєю національною свідомістю, ширістю, жовто-блакитними прапорами й українськими піснями, які так гучно кричали «славу» українській владі, ці полки через якусь пару тижнів дивним способом спочатку губили все своє завзяття, упадали в апатію, в «нейтралітет» до більшовиків і вже повертали разом із тими більшовиками свої українські багнети проти нас» [9, с. 156].

Із такого ракурсу наблизьмо до ролі людини в тих подіях. Так, генерал М. Омелянович-Павленко, який перебував в Катеринославі у листопаді 1917-го перед початком українсько-російської війни, влучно описує настрої населення та боротьбу ідеологій на той час, зазначаючи, що «українці перемогли», але те, чи зможуть вони «...боронити свої позиції, покаже будучина» [10, с. 43–44]. Перебуваючи в Катеринославі восени 1918-го, напередодні

повстання Директорії і другої російсько-української війни, М. Омелянович-Павленко так характеризує обстановку: «...життя в місті кінчається значно вчасніше, як звичайно: видно, що революційний досвід не минув для мешканців даремно. Певно, в новій боротьбі за владу знову більшість їх лишиться на боці, стане тереном для активніших угруповань, буде використана всіма таборами...» [10, с. 82].

Отож, як бачимо зі спогадів М. Омелянович-Павленка, українська ідея була цілком свідомою і популярною, однак люди ставали знаряддям досягнення цілей учасників гібридної війни та революції в цілому. На людей здійснювався значний психологічний тиск, що призводило до того, що більшість людей із потенційних суб'єктів, які могли б протидіяти інформаційним впливам та чітко визначати приховані загрози, перетворювалися на звичайних спостерігачів або в знаряддя війни.

Але не варто забувати, що той же М. Омелянович-Павленко у своїх спогадах [10; 11] не раз указує на велику кількість старшин, козаків та звичайних селян, які (з точки зору сьогодення) є яскравим прикладом суб'єктів війни. Окремі люди добровільно проводили постійну протидію більшовицькій агітації, вмільо відрізняли своє військо від чужого. Особливо роль місцевих мешканців як суб'єктів та активних учасників війни можна простежити на сторінках спогадів про Зимовий похід армії УНР [11, с. 292–304].

Водночас в українській армії вели свою роботу більшовицькі агітатори. Яскравим прикладом цього явища є Гайдамацький полк армії УНР, який нерідко відзначався відвагою. Однак у 1919 році гайдамаки стали знаряддям у руках отамана О. Волоха, якого радянське керівництво вмільо використало для виконання своїх завдань в Україні. Піддавшись на агітацію, гайдамаки перейшли на бік радянської армії, деморалізуючи інші українські підрозділи. Більшовиками велася послідовна робота над дезорганізацією найсвідоміших українських військ. Це явище М. Омелянович-Павленко називає «волохівщина» [11, с. 259–261]. На кінець війни залишилися лише психологічно найстійкіші люди в рядах української армії, оскільки навіть найбільш свідомі національні елементи піддавалися інформаційному впливу. Таким чином, люди, які повірили більшовицькій пропаганді, маніпуляціям, зсередини розклали українську армію.

Крім того, М. Омелянович-Павленко погоджувався із більшовиком Затонським, котрий зазначив, що «більшовики воювали з українцями не мілітарними засобами», а «їх засобами була пропаганда серед дезорієнтованих мас» [10, с. 59]. Досліджуючи події 1917–1921 рр., науковці зазначають, що один добрий агітатор замінював кілька сотень озброєних солдат [12, с. 433]. Отже, людина виступала головною зброєю в гібридній війні України та Росії сто років тому.

Ситуація, що склалася в країні сьогодні, пов'язана з інформаційною війною на всій території України, кидас виклик усьому суспільству. Суспільство перебуває під враженням низки подій, які висвітлюють офіційні джерела влади та засоби масової інформації. Свідомість кожної особи наразі перебуває в критичному стані, зважаючи на той потік інформації, що сприймає населення щодня, незалежно від того, чи є ця інформація достовірною. Так, усе це змушує людей сприймати події з абсолютно різного ракурсу.

Усі ми стали свідками того, як в умовах гібридної війни, що розгорнулася на Сході України, люди (навіть одного віку, соціального й професійного статусу, члени однієї сім'ї) повели себе по-різному: одні стали жертвою інформаційно-психологічного впливу й відкрито підтримали агресора, а інші – не піддалися маніпуляціям, всіма доступними способами намагалися чинити супротив агресорові, а потім покинули житло, роботу й переїхали на підконтрольну Україні територію не тільки через тваринний страх за власне життя та життя своєї сім'ї, а й через те, що просто не змогли залишатися в середовищі створеної агресором ідеології, що втратила зв'язок з дійсністю та почала відображати її в спотвореному вигляді [13, с. 161].

Сучасність яскраво відображає те, що одні люди виступають суто об'єктами у гібридній війні, а інші – суб'єктами, чим формують нову українську дійсність.

Варто пам'ятати, що роль кожної людини визначається нею самою. А тому значну роль щодо забезпечення власної безпеки відводимо безпосередньо людині [1, с. 7]. Події 2014 року довели, що активна діяльність людини є вагомим чинником. Вона не лише протидіє загрозам, а й пришвидшує формування громадянського суспільства. І саме завдяки громадянському суспільству на Донбасі вдалося подолати кризові тенденції у 2014 році, зокрема й у наданні допомоги біженцям, українським військовим та населенню. Громадянське суспільство у довгостроковій перспективі може пришвидшити процес інформування населення щодо можливостей та переваг України на противагу квазітериторіям ДНР та ЛНР [14, с. 81]. Це доводить той факт, що звичайні люди є не лише спостерігачами у цій ситуації.

Висновки. Людина відіграє важливу роль у гібридній війні. Оскільки майже кожен заклик спрямований на людей, на їх склад розуму, прагнення, мрії, слабкості, бажання, то людина стає зброєю.

Одним з основних завдань більшовицьких агітаторів було одержання й доведення ідеологічно правильної інформації до широкого кола осіб. Із цим завданням вони впоралися, на відміну від українців, які, на жаль, серйозно поступалися у тій інформаційній війні. Піддавшись на впливи більшовиків, українська національно свідомо, але психологічно нестійка і неосвічена маса вірила, що немає різниці між створеними більшовиками українськими соціалістичними республіками та Українською Народною Республікою. Таким чином, був програний бій на психологічному фронті.

Отож, сьогодні свідомо та поступова громадянська позиція запобігає будь-яким загрозам інформаційній безпеці. Цей буде ефективною зброєю проти нових російських агітаторів. Ми не повинні стати знаряддям (зброєю) у їхніх руках, коли, піддавшись на маніпуляцію і не усвідомлюючи, що маємо недостовірну інформацію, розгойдувати мемо психологічні та ідеологічні фронти в гібридній війні, а кожен українець повинен стати суб'єктом у цій війні.

З урахуванням того, що проблематика різних аспектів гібридної війни продовжує активно досліджуватися, вважаємо, що перспективними у цьому напрямі можуть стати дослідження зарубіжних впливів під час гібридної війни, зарубіжних конфліктів та місця людини в них, а також дослідження правового забезпечення безпеки людини під час гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.
2. Фурашев В.М. Сучасні війни: роль та місце інформаційного права та інформаційної безпеки. *Правова інформатика*. 2014. № 3 (43). С. 10–18.
3. Тараненко М.М. Гібридна війна в Україні: історія та сучасність. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Вип. 3/4 (31–32). С. 190–200.
4. Задорожна М.І. Державне управління в умовах гібридної війни: маніпуляція суспільною свідомістю. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 2 (18). С. 1–17. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-02\(18\)/8.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-02(18)/8.pdf) (дата звернення: 23.01.2021).
5. Горбенко Ю.Л. Особистість у гібридній війні: психологічний вимір. *Психологія і особистість*. 2017. № 2 (12). С. 30–39.

6. Ващенко Н.М. Теоретичний вимір дослідження поняття «консцієнтальна війна» в умовах гібридної агресії Росії проти України. *Новітні тенденції в медіагалузі: II Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 07 квітня 2020 року). Київ, 2020. С. 1–8. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/pauka1/archives/2068> (дата звернення: 23.01.2021).
7. Громько Ю.В. Оружие, поражающие сознание, – что это такое? Кому будет принадлежать консциентальное оружие в XXI веке? / под ред. Крупнова Ю.В. Москва : Россия 2010, 1997. 307 с.
8. Тараненко М.Г., Ярош І.С. До питання формування тоталітарної системи влади в Україні: політико-організаційний та суспільний аспекти. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 5 (39). С. 26–30.
9. Винниченко В.К. Відродження нації. В 3-ох частинах. Частина 2. Київ-Відень, 1920. 328 с.
10. Омелянович-Павленко М.В. На Україні, 1917–1918. *Спогади українського командарма* / упоряд. Я. Тинченко. Київ : «Планета людей», 2002. С. 21-88.
11. Омелянович-Павленко М.В. Зимовий похід. *Спогади українського командарма* / упоряд. Я. Тинченко. Київ : «Планета людей», 2002. С. 321–437.
12. Субтельний О.М. Україна: історія. Київ : Либідь, 1993. 720 с.
13. Караман О.Л. Методологічні засади проблеми соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України: філософський рівень. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2 (333). Ч. II. С. 157–166.
14. Тараненко М.М., Ярош І.С., Балінська В.О. Правове регулювання статусу тимчасово окупованих територій та вплив діяльності інститутів громадянського суспільства в умовах реінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 79–82.